

Федяєва Валентина
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки, психології та
освітнього менеджменту імені проф. Є. Петухова
Херсонського державного університету,
м. Херсон, Україна
ORCID: 0000-0002-8658-1875
e-mail: Valentina.Fediaieva@gmail.com

НАУКОВА СПАДЩИНА ФРІДРІХА ФРЕБЕЛЯ (1782–1852) У СУЧАСНОМУ ПРОЧИТАННІ СІМЕЙНОЇ ПЕДАГОГІКИ

Анотація. У статті обґрунтовано актуальність теоретичних ідей німецького вченого Ф. Фребеля в умовах сьогодення української системи дошкільної освіти та підготовки фахівців для цієї ланки освіти. Акцентовано увагу на необхідності та важливості використання його спадщини в сімейній педагогіці. Увагу зосереджено на концептуальних засадах спадщини Ф. Фребеля щодо ролі батьків у формуванні особистості в родинному середовищі. Доведено, що вчений приділяв питанням формування і розвитку дитини в сім'ї виняткове значення. У пропонованій статті увага акцентується на положенні, що історично і в умовах сьогодення сім'я, сімейне виховання, педагогічна просвіта батьків об'єднували і об'єднують вчених різних країн та періодів розвитку дошкільної освіти. Основне послання публікації – сучасні освітні завдання виконати неможливо без переосмислення педагогічного досвіду минулого, який доповнює сучасну педагогіку фактами, технологіями, концепціями. На особливу увагу в цьому контексті заслуговує Концепція дошкільної освіти Ф. Фребеля яка включала: мету і завдання функціонування дитячого садка – на основі ігрової діяльності через навчальні ігри і використання дидактичного матеріалу («природних дарів») наповнити освітній процес корисними пізнавальними вправами, формами роботи задля повноцінного розвитку дитини, становленню її як особистості.

У статті обґрунтовано можливості втілення педагогічних ідей, положень концепції дошкільної освіти Ф. Фребеля у сучасну практику. Розкрито важливість розуміння його вчення і використання крізь призму історичної ретроспективи.

Науковий пошук дав можливість виокремити провідні напрями роботи в різних типах освітніх закладів: дошкільних, початковій школі, системі підготовки та перепідготовки педагогічних кадрів для дошкільної ланки освіти. Водночас ми наголошуємо, що в цій системі провідне місце посідає сімейна педагогіка.

Ключові слова: фребель педагогіка, сімейне виховання, концепція дошкільної освіти, дидактичний матеріал, спільна робота сім'ї і дошкільного навчального закладу, розвиток особистості.

Постановка проблеми. Проблема вдосконалення педагогічного впливу на процес виховання особистості в спільній роботі сім'ї та освітніх закладів різного рівня і типу – була, є і буде однією з найбільш актуальних проблем як у вітчизняній, так і в зарубіжній педагогіці.

Політичні, економічні, соціальні зміни, що відбуваються у нашому суспільстві, потребують значного підвищення рівня вихованості, культури поведінки й спілкування, самостійності та творчої активності дітей.

Фундамент особистості започатковується в ранньому дошкільному віці. Саме в цей період інтенсивно формуються індивідуальні риси та здібності дитини, на які неабиякий вплив має діяльнісний підхід, єдність сім'ї та закладу дошкільної освіти в процесі використання різних форм, методів, прийомів та засобів роботи. Провідна роль цих засобів в становленні особистості була помічена не одним поколінням вчених і сягає своїм корінням у давні часи. Однак тільки наприкінці XVII століття з'явилися перші спроби створити систему занять для дошкільників, у якій значне місце посідали музика, хореографія, малювання, ігрові форми роботи тощо (С. Френе, Ш. Фур'є, Р. Оуен та ін.).

В останні роки напрацювання теоретиків дошкільного виховання привертають увагу багатьох науковців, вихователів, вчителів-практиків. Адже соціально-економічні перетворення, які здійснюються в Україні, зумовлюють значні зміни в розвитку системи освіти, навчання, виховання дітей та спонукають до широкого застосування всіх соціальних інститутів для вирішення нагальних проблем. Основні сучасні нормативні документи в галузі освіти чітко визначають стратегічні завдання її реформування. Зокрема: відхід від авторитарної педагогіки; створення умов для формування активної, самостійної, відповідальної, творчої особистості, здатної до самоосвіти, саморозвитку; забезпечення умов для реалізації та самореалізації сутнісних сил дитини у різних видах її діяльності відповідно до віку та типу навчального закладу освіти. Про це свідчать Закон України «Про освіту» (2017), Концепція «Нова українська школа» (2016) та ін.

Виконати поставлене завдання неможливо без переосмислення педагогічного досвіду минулого, який доповнює сучасну педагогіку цінними прикладами, дає змогу прогнозувати її майбутній розвиток.

На особливу увагу в цьому аспекті заслуговує Концепція дошкільного виховання Ф. Фребеля – німецького педагога, теоретика дошкільного виховання, послідовника Песталоцці. У 1837 році у Бланкенбурзі (Тюрінгія) педагог відкрив заклад для ігор і заняття дітей молодшого віку, який згодом назвав «Kindergarten» – дитячий садок. Був прихильником всебічного розвитку дітей та врахування їхніх вікових особливостей. Ф. Фребель створив систему дидактичних ігор, так звані шість дарів Фребеля. У 1849 році організував у Лібенштейні підготовку виховательок («садівниць») (1997, с. 249).

Аналіз основних досліджень з проблеми. В українській педагогічній науці спадщина Фрідріха Фребеля, його практична діяльність була і є предметом уваги не одного покоління вчених в історії розвитку педагогіки (О. Анісімова, З. Борисова, Д. Ніколенко, Л. Петухова та ін.). (2014, 2002, 1991, 2014).

З його ім'ям пов'язаний широкий спектр проблем організації дошкільної освіти, серед них і такої важливої її складової, як спільна робота сім'ї і дитячого дошкільного навчального закладу в формуванні особистості з перших днів її народження на засадах природовідповідності, культуроідповідності, творчості, самостійності та активності.

Саме цим питанням Ф. Фребель приділив велику увагу у таких працях, як: «Виховання людини», «Дитячий садок», зосередивши увагу на

беззаперечній великій ролі батьків у розвитку й освіті дитини, на її поетапному зростанні, на використанні форм, методів, засобів, прийомів навчання і виховання відповідно до віку дитини тощо (1906, 1913).

Варто зазначити, що вчення Ф. Фребеля сьогодні залишається актуальним і обумовлюється багатьма чинниками, насамперед новими змінами, процесами, вимогами та завданнями, а також можливостями дошкільного виховання як в Україні, так і у світовій практиці.

Саме такий підхід і визначив мету нашої публікації – проаналізувати спадщину Ф. Фребеля, можливості її втілення в практичну діяльність в контексті тих завдань, що стоять перед сім'єю і дошкільним дитячим закладом в період реформування освіти, творення ефективної неперервної єдиної системи навчання і виховання дітей різних вікових груп у єдності дій сім'ї, дитячого садка – школи на засадах діяльнісного, компетентнісного підходу. Все це вимагає не тільки удосконалення форм роботи з дитиною, а й поглиблення взаємодії з батьками та педагогізації батьківських знань.

Виклад основного матеріалу дослідження. У системі дошкільної освіти країни запроваджуються різні методики роботи, заклади дошкільної освіти працюють за системою Ф. Фребеля, М. Монтессорі, за програмами: «Дитина», «Я у світі», «Зернятко», «Українське дошкілля» та ін. Усі вони спрямовані на успішний розвиток дитини, а батьки мають можливість обирати такі методики, які можуть використовувати у роботі зі своїми дітьми вдома. Аби це успішно застосовувати, батькам необхідно володіти знаннями про ті концепції, положення, ідеї і підходи, які сприяють розвитку дитини, формують інтерес до пізнання нового в процесі активної діяльності через гру, творчість, активність, самостійність, тощо. Саме такою і є фреbель педагогіка, до якої українські творці національної системи виховання долучилися ще в далекому XIX ст., в період відкриття дитячих садів на теренах України, а також запровадження курсів для підготовки вихователів, створення Фреbельтовариства, яке об'єднувало педагогів, діячів народної освіти й лікарів-педіатрів України. Основна мета таких товариств полягала у поширенні ідей Ф. Фребеля, розробці проблем дошкільного виховання, підготовці виховательок для дитячих садків, відкриття дошкільних закладів (1997, с. 349).

У своїх працях відомий засновник перших дитячих садків велику увагу приділяв питанням батьківського виховання. Ф. Фреbель, утверджуючи тезу про те, що дитину необхідно сприймати як людину, визначаючи батьків первинними вихователями, ставив перед ними завдання «... дивитися на дитину і підтримувати (зберігати) її у необхідній цілісній гармонії, у ясному співвідношенні і в живому зв'язку з сьогоденням, минулим і майбутнім людського розвитку і таким чином привести у єдність, узгодженість і гармонію освіту, виховання дитини з сучасними, минулими і майбутніми вимогами розвитку роду людського» (1906, с. 4).

Його обґрунтування поетапного розвитку й формування людини є надзвичайно важливим не тільки для вихователів, а й для батьків. Вчений застерігав, що не можна випускати з поля зору жодного періоду в житті дитини, «перестрибувати та ігнорувати» окремі вікові етапи становлення, сподіваючись на подальші виховні успіхи. Мова йде про неперервність освітньо-виховного процесу, починаючи із сім'ї, саме з виховання і навчання дітей у сімейному середовищі. Сьогодні ця наступність, неперервність є надзвичайно актуальною, важливою і невирішеною в країні. Це, зокрема,

стосується і законодавчої бази в галузі освіти, яка має бути спрямована на розробку і втілення концепції неперервної освіти, починаючи з серйозної педагогізації знань батьків, дошкільної, шкільної (за різним типом закладів освіти), завершуочи самоосвітою дорослих. І таку перспективу освітнього шляху дитини ми маємо доносити до батьків з перших днів народження дитини (можливо, і до народження), а потім на кожному етапі її становлення (розвитку) навчати батьків прийомам, засобам, методами виховання дітей у сім'ї.

Вивчення спадщини Ф. Фребеля, М. Монтессорі, С. Русової, В. Сухомлинського, І. Беха, Т. Гончар з питань сімейного виховання дітей різного віку, зокрема і дошкільного, дає можливість утвердити єдність думки про системну організаційно-педагогічну роботу з батьками, про знання ними як теоретичних (концепції, підходи) так і практичних (методи, засоби роботи з дітьми). Особливо вчені наголошують на практичній підготовці, на необхідності практичного навчання батьків таким формам і засобам, які використовуються у дитячому садочку, школі через спільні заняття дітей і батьків у дитячих дошкільних закладах, залучення батьків до творення відповідного нового освітнього середовища. Це дасть можливість батькам вибирати ті програми, ті методики, які вони вважають найбільш прийнятними для своїх дітей і такими, які можна використовувати у навчанні та вихованні дітей в умовах сім'ї.

Як відомо, сьогодні дитячі садки України працюють за різними програмами, приміром, у місті Херсоні працюють за двадцять чотирма методиками, зокрема й методиками Ф. Фребеля, М. Монтессорі. Тому це треба враховувати, реалізуючи Концепцію Нової української школи (2016). Піти шляхом можливості вибору у дитячому садку, початковій школі та залишити альтернативні програми, які успішно вирішували завдання навчання і виховання дітей в системі дошкільної освіти на засадах творчості, діяльності, активності, самостійності, успішності, компетентності. Залишити ті програми, які давали дитині відчуття радості від навчання, а не переходити всім одночасно на уніфіковані програми, визначені управлінськими освітніми структурами України. Зрозуміло, що це вимагає часу, наукового обґрунтування, відповідного узгодження, нормативного забезпечення, а також підготовки вчителів, вихователів, батьків, менеджерів освіти. З цією метою необхідно відібрati, систематизувати, узагальнити все найкраще, що накопичено людством у галузі освітніх технологій як у вітчизняній, так і зарубіжній педагогіці, та втілювати в життя.

Щодо нашого предметного поля дослідження, то необхідно звернутися до історичного досвіду ґрунтовної педагогічної підготовки батьків, наповнивши її змістом, який відповідає вимогам сьогодення, про що свідчить більшість праць з історії сімейної педагогіки (2010).

До прикладу, відомий український вчений зі світовим іменем В. Сухомлинський, вибудувавши дитиноцентричну концепцію сімейного виховання, всю професійну діяльність спрямовував на «надання практичної допомоги батькам в їхній нелегкій справі формування дитини як особистості. Мав на меті навчити дорослих орієнтуватися у тих складних ситуаціях, які з усією очевидністю постають перед ними у різні періоди дитячого зростання» (2010, с. 168). При цьому Василь Олександрович не вимагав, щоб батьки працювали тільки за готовими рецептами, зразками, методами і прийомами, а

орієнтував на самостійний пошук виховних дій з урахуванням наукових знань, традицій, сім'ї, батьківської педагогічної культури. Його концепція актуальна на сьогодні, як і актуальні концепції Ф. Фребеля, М. Монтессорі. Їх вивчення, донесення до батьків, практична робота з їх застосування умовах сьогодення – шлях до успіху у вихованні дітей.

Вивчення наукових праць Ф. Фребеля «Виховання людини», «Дитячий садок», «Виховання моралі» та ознайомлення з його практичною діяльністю у школі (заснував у 1817 р. у м. Кельхау приватну школу «Загальновиховний німецький заклад») та в дошкільному закладі (дитячий садок, 1837 р. м. Бланкенбург) засвідчили його системну послідовну роботу творення власної концепції дошкільної освіти.

Аналіз його праць, ознайомлення з діяльністю свідчить про серйозну роботу педагога з дітьми дошкільного віку. У своїх концептуальних основах вчений виходив з того, що дошкільний заклад (дитячий садок) повинен не просто здійснювати механічний догляд і формальне навчання дітей (що було характерним для роботи таких закладів), а на основі ігрової діяльності (використанні навчальних ігор і певного дидактичного матеріалу – «дарів») наповнити навчальний і виховний процес корисними пізнавальними вправами, справами, формами, що сприяло розвитку дитини, становленню особистості. Ці «дарі» використовувалися як дидактичний (навчальний) матеріал для вивчення і структури предмету і засвоєння основ математики.

Діти гралися, навчалися, у них розвивалася логіка мислення, фантазія, творчість; а також уміння працювати з різними об'єктами: конструювати, переміщати, порівнювати, вимірювати. Тобто все те, що сьогодні використовується у першому класі, зокрема, при роботі з «Лего» за Концепцією «Нова українська школа» (2016). Грі, ігровій діяльності Ф. Фребель приділяв велику й системну увагу, поєднуючи діяльнісний (догляд за рослинами, тваринами) й ігровий підхід (біг, стрибки, танці та ін.), що є провідною умовою реалізації завдань дошкільної та початкової освіти в умовах сьогодення. Необхідно наголосити, що вчений не лише розробив та перевірив на практиці своє вчення, а й визначив та заклав організаційно-педагогічну основу його реалізації через публікації на сторінках газет і журналів. Беручи особисту участь в науково-методичних конференціях вчителів з питань взаємозв'язку школи і дошкільного навчального закладу, знайомив вчителів, батьків, вихователів зі своїм теоретичними й методичними напрацюваннями та практичним досвідом. Неабияку роль відводив спеціальній підготовці виховательок для роботи з дітьми («садовници», «фребелічки»). Створення таких навчальних закладів перебувало у полі зору вченого. Саме досвід роботи таких закладів сприяв відкриттю відповідних курсів, навчальних закладів в Україні (1997, с. 349). Його спадщина з підготовки фахівців для закладів дошкільної освіти апробується і сьогодні, зокрема на педагогічному факультеті ХДУ. Під керівництвом доктора педагогічних наук, професора Петухової, доцента Анісімової розроблено спецкурс «Фребелльпедагогіка» (2014, сс. 233-274), який вивчається студентами напряму підготовки «Дошкільна освіта». Також він є важливим в системі підготовки і перепідготовки фахівців закладів дошкільної освіти. Ця програма досить ґрунтовна, має серйозне науково-методичне і організаційно-педагогічне забезпечення, що сприяє глибокому засвоєнню як самої спадщини Ф. Фребеля, так і практичного застосування студентами його ідей у майбутній професійній діяльності. Програма з курсу

«Фребельпедагогіка» представляє собою один змістовий модуль «Теоретичні та практичні засади педагогічної системи Ф. Фребеля».

На думку доктора педагогічних наук, професора, декана педагогічного факультету ХДУ Л. Є. Петухової, «тесное сотрудничество с Фрёбельсеминаром г. Касселя в Германии, регистрации Херсонской областной общественной организации «Фрёбельсообщество» открытие Образовательного центра Фридриха Фрёбеля в Херсонском государственном университете создают благоприятные предпосылки для реализации педагогических идей известного немецкого педагога в современном пространстве дошкольного образования Украины» (2014, с. 4).

Висновки і перспективи подальших розвитків. Вважаємо, що така робота сприяє професійному зростанню майбутніх фахівців з дошкільної та початкової освіти, чільне місце в якій посідають питання сімейної педагогіки. Особлива увага приділяється важливості педагогічної освіти батьків, вивчення ними теоретичних питань фребельпедагогіки, формування у батьків умінь, навичок роботи за методикою Ф. Фребеля, результати якої можуть бути предметом подальшого наукового пошуку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

Гончаренко, С. (1997). **Український педагогічний словник.** Київ: Либідь. 376 с.

Петухова, Л. та Анісимова, О. (2014). *Фребельпедагогіка. Хрестоматія. Практикум.* Херсон: Айлант. 276 с.

Борисова, З. (2002). Фрідріх Фребель – засновник ідеї дитячого садка. *Дошкільне виховання*, 12, сс. 5-7.

Ніколенко, Д. (1991). Дарунки Фрідріха Фребеля. *Дошкільне виховання*, 9, сс. 10-15.

Фребель, Ф. (1906). *Избранные сочинения. Том I. Воспитание человека.* Москва. 104с.

Фребель, Ф. (1913). *Избранные сочинения. Том II. Детский сад.* Москва. 519с.

Федяєва, В. (2010). *Сімейне виховання в історичній ретроспективі (друга половина XIX – XX століття)*. Херсон: РІПО. 348 с.

REFERENCES:

Goncharenko, S. (1997). *Ukrayinskyj pedagogichnyj slovnyk.* [Ukrainian Pedagogical Dictionary]. Kyiv: Lybid. 376 s. [in Ukrainian].

Petuhova, L. ta Anisimova, O. (2014). *Frebelpedagogika. Hrestomatiya. Praktykum.* [Frebelpedagogy. Reader. Workshop]. Herson: Ajlant. 276s. [in Ukrainian].

Borysova, Z. (2002). Fridrih Frebel – zasnovnyk idei dytiachoho sadka. [Frederich Frebel – the Founder of the Idea of a Kindergarten]. *Doshkilne vyhovannia*, 12, ss. 5-7. [in Ukrainian].

Nikolenko, D. (1991). Darunki Fridriha Frebelya. [Fredrich Frébel's Gifts]. *Doshkilne vyhovannia*, 9, ss. 10-15. [in Ukrainian].

Frebel, F. (1906). *Izbrannyje sochinenyja. Tom I. Vospitanije cheloveka.* [Selected works. Volume I. Education of a Person]. Moskva. 104 s. [in Russian].

Frebel, F. (1913). *Izbrannyje sochinenyja. Tom II. Detskij sad.* [Selected Works. Volume II. Kindergarten]. Moskva. – 519 s. [in Russian].

Fediaieva, V. (2010). *Simeine vyhovannia v istorychniy retrospektivi (druga polovyna XIX – XX stolittua)* [Family Education in the Historical Retrospective (second half 19th – 20th century)]. Herson: RIPO. 348s. [in Ukrainian].

THE SCIENTIFIC HERITAGE OF FREDRICH FREBEL (1782-1852) IN THE MODERN READING OF FAMILY PEDAGOGY

Valentyna Fiediaieva,

Doctor in Pedagogy, Professor,

Professor at the Department of Pedagogy, Psychology and

Educational Management

Kherson State University named after prof. E. Petukhova,

Kherson, Ukraine

ORCID: 0000-0002-8658-1875

e-mail: Valentina.Fediaieva@gmail.com

Abstract. The relevance of the theoretical ideas of the German scientist F. Frebel in the current conditions of the Ukrainian system of preschool education and training of specialists for this level of education is substantiated in the article. Attention is emphasized on the necessity and importance of using his heritage in family pedagogy. Attention is focused on the conceptual principles of F. Frebel's heritage related to the role of parents in the formation of a person in a family environment. It is proved that the scientist paid great attention to the problem of the formation and development of a child in the family. The article focuses on the issue that the family, family education, pedagogical education of parents, historically and in the present conditions, united and unite scientists of different countries. The main message of the publication is to show that modern educational tasks can not be done without rethinking of the pedagogical experience of the past, which enriches modern pedagogy with new facts, technologies and concepts. Frebel's concept of preschool education deserves the special attention in this context, because it includes: the purpose and tasks of the functioning of kindergarten – on the basis of game activities through educational games and the use of didactic material ("natural gifts") to fill the educational process with useful cognitive exercises, forms of work for the full development of the child, the formation of he or she as a person.

The article substantiates the ways of the implementation of pedagogical ideas, principles of the F/Frebel's concept of preschool education into modern practice. The importance of understanding of his teaching and usage through the prism of historical retrospective is revealed.

The scientific search made it possible to highlight the main directions of work in different types of educational institutions: preschool, elementary school, system of training and retraining of teaching staff for preschool education. At the same time, we emphasize that the leading place in this system belongs to the family pedagogy.

Key words: the frebelpedagogy, family upbringing, concept of preschool education, didactic material, common work of family and preschool educational institution, the development of personality.

Стаття надійшла до редакції 04.05.2019 р.